

IRODALOM.

Patay Pál: D. dr. Székács József. Budapest, 1914. 105 l.

A nagynevű evangélikus szuperintendensről, a jeles költőről és műfordítóról ad képet e füzet. A szerző az életrajzi részben szeretettel rajzolja meg Székácsnak, az embernek, vonzó, puritán egyéniségét, majd kimerítően tárgyalja egyházi, végül irodalmi működését.

Székács élete a harmonikus, derült életbölcességű emberek szerencsés pályafutását mutatja. Tanulóévei alatt mindenütt talál pártfogókra, ösztönző, jótékonyan ható környezetre. Ebben a tekintetben különösen kiemelendő Kis Jánossal való érintkezése Sopronban, mivel életpálya, foglalkozás, jellem, irodalmi tevékenység dolgában oly sok rokonvonás kapcsolja össze. Szerencsés volt abban is, hogy sem papi pályáján, sem az irodalom mezején nem kellett küzdenie a méltánytalansággal, meg nem értéssel, el nem ismeréssel. A méltánylás nagyképességű, tevékeny, érdemes férfit ért benne, ki hivatottságát működése minden terén fényesen bebizonyította. Egyháza nagyon sokat köszönhet neki. Nagy része volt a pesti magyar nyelvű evangélikus község megalkotásában, ennek ő volt az első lelkipásztora. A protestáns egyház autonómiáját ért sérelmek, különösen a pápens ellen való eredményes küzdelemben vezérszerepe volt az elnyomatás idején. A két protestáns felekezet uniójának eszméjét lelkesen felkarolta és sokat tett a félreértések eloszlására. Sok eredményt ért el egyháza javára megnyerő viselkedésével, valamint nagy összeköttetési segítségével. Egyházi beszédei másvallású honfitársai nagyrabecsülését is megszerezték neki. Mikor Berzsenyi Dániel síremlékének felavatásán hazafias hevű egyházi beszédét elmondta, egy katolikus püspök elragadtatással nevezte az «ország papjának».

Mint költő, inkább reproductív tehetség. Kora vagy a megelőző korszak jelesebb költőinek erős hatása érzik mindennemű költeményein. Szatiráiban, epigrammaiban mutatkozik még leginkább költői egyénisége. Szatirái nem a maró, epés gúny termékei; a szelid Székács inkább derült gúnyolódással, elnéző korholással iparkodik megjavítani — papi hivatásához méltóan — társadalmi hibáit, félszégeit. Épen reproductív tehetsége magyarázza nagy szeretetét a műfordítás iránt, melynek elméletével is foglalkozott. Legnagyobb sikere a «Szerb népdalok és hősregék» fordításával volt; ez hozta meg neki az Akadémiai és Kisfaludy-társasági tagságot is. Különben költői művei közül egyedül ez jelent meg könyvalak-

ban; többi műfordításai és eredeti költeményei — Benkő Istvántól sajtó alá rendezve — az Akadémia kéziratárában várják a kiadatást. Ezek között van a görög Anthologia epigrammáinak, Horatius verseinek és Terentius vígjátékainak fordítása is. A füzet szerzője e fordítások egyes részleteit más fordítók megfelelő soraival összehasonlítva tárgyalja és értékeli Székács műfordító tehetségét. Ezen összevetések alapján is megállapítható, mily tisztas hely illeti Székács Józsefet műfordítóink sorában.

Patay Pál szeretettel, de elfogulatlanul méltatja, értékeli Székács egyházi és irodalmi munkálkodását. Elég könnyen folyó nyelven írt műve tanulságos és kellemes olvasmány; szinte lelki épüléssel foglalkozunk vezetése mellett Székácsnak minden szépért, jóért hevülő, nemes, harmónikus alakjával.

SZEMKŐ ALADÁR.

Sebestyén Gyula: A magyar rovásírás hiteles emlékei.

A Magyar Tudományos Akadémia Archæologiai Bizottságának megbízásából írta — levelező tag. 18 műmelléklettel és 54 ábrával. Budapest, 1915. Nagy 4° 173. l. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Ára 30 K.

«Árpádkori latin krónikásaink említik először, hogy a keleti határhegyek közé szorult székelységnek valami sajátosság, a magyarságtól elütő írásrendszere van»: ez a feljegyzés olvasható a Nemzeti Krónikának 1221 tájáról való toldozásában, amely szerint a (zekuli) «... Vlachs commixti, litteris ipsorum uti perhibentur» és Kézai Simon mesternek 1282 tájáról való krónikájában, aki a Nemzeti Krónika idézett szavait szó szerint megismétli. Az első adat, amely a tulajdonképeni rovásírásra vonatkozik, az, amely Thuróczi János krónikájában található, aki feljegyzi, hogy a székelyek a scythiai betűket nem felejtették el, hanem azokat «pálcákra metszés mesterségével rovás módjára használják».

Thuróczi János krónikája után Bonfini Antal az előző adatot kiegészíti azzal, hogy a betűk «kevés jeggyel sok értelmet egybefoglalnak», Oláh Miklós pedig 1536 táján hozzászéli, hogy «az így rótt pálcácskákat barátjaikhoz izenet és levél gyanánt használják». A magam részéről a a rovásírásnak a székelyek közötti egykori megvoltára a legfontosabbnak az erdélyi származású Benczédi Székely István vallomását tartom, aki nagy határozottsággal állítja krónikájában (1559), hogy a székelyek «még most is különböznek a több Magyaroktól, törvényekkel és írásokkal, kik Hunniabeli módra Székely bötüvel élnek mind e napiglan». Ha a székelyek között ez az írás nem élt volna, s ő nem látta volna használatát saját szemével, bizonyára hozzátette volna, mint később Szenczi Molnár Albert, hogy: én azonban ezt soha sem láttam. (Ez utóbbi adat kiemelése felelet azoknak a kétkedőknek, akik a rovásírásra vonatkozó adatok oly imponáló tömegének látta után is, amilyen a Sebestyén nagy művében olvasható, hajlandók azt hinni, hogy a «rovásírás» a székely «számrovás»-sal való összetévesztésen alapult, melyet a tudálos krónikások után későbbi kutatók keleti minták után rekonstruáltak.)

A kérdés irodalmának áttekintése után Sebestyén a magyar rovás-

írás hiteles emlékeit tárgyalja, amelyek a fennebb említett adatokon kívül a következők: Veit Goliel följegyzése I. Ferdinánd korából, Verancsics Antal följegyzése, a középkori bolognai emlék (Marsigli másolata), a csíkszentmiklósi felirat 1501-ből, konstantinápolyi felirat 1515-ből, Szamosközy István rovásírásos emlékei, Telegdi János Rudimentája 1598-ból, az enlakai felirat 1668-ból, Kájoni János följegyzései 1673-ból. Ezek között a legnagyobb és legértékesebb a Marsigli másolata, melynek címe a következő: «A Székelyföld régi scita lakói nyelvének fára faragott gyűjteménye, mely a katolikus hitre először áttértek használatára a mozgó ünnepek naptárát tüntette fel s amelyet ugyanazon fadarabról magam gyűjtöttem s küldtem el olaszországi gyűjteményembe akkor, midőn Erdély szorosait elzártam.» Ennek eredetije volt a legtökéletesebb és legrégebb rovásírásos epigrafiai emlékünck. Marsigli ezt a nép számára készített, eredetileg botra rótt naptárt a XI. századból valónak tartja, Sebestyén azonban nagy apparátussal bizonyítja s be is bizonyítja, hogy a naptár a XV. század második felénél régebb semmiesetre sem lehet. Sebestyén megfajtsának lelkiismeretességét bizonyítja az a körülmény, hogy egyes hangtanilag nehezen megérthető alakokat úgy magyaráz meg, amint azok a betűk hangértékéből önként következnek, mint pl. Köskarácson, Sölvester stb. — Az időrendben ez után következő emlék a csíkszentmiklósi felirat: «Urnak születésétől fogván írnak ezerötszázegy esztendőbe Mátyás János, Estyán Kovács csinálták. Mátyás mester, Gergely mester csinálták (a templomot).» Minthogy az eredeti felirat elveszett s a XIX. században több rovásírásos hamisítvány készült, e felirat hitele is bizonyításra szorul. Sebestyén a fennmaradt hiteles másolatok alapján a felirat hitelességét meggyőzően igazolja. A konstantinápolyi, 1515-ből való is csak másolatban maradt reánk. Ezt Dernschwam tudós epigrafus még a XVI. században följegyezte naplójába, midőn Verancsics Antal és Zay Ferenc kíséretében Konstantinápolyban járt. Naplójában a következőképen emlékezik meg fölfedezéséről: «Konstantinápolyban, egy nyilvános szálaláson . . . az istáló külső részén, a fal alján a föld mellett, egy hosszúkás fehér követ találtunk, a melybe a következő három sor írás volt bevéve olvasható, de senki által nem érthető betűkkel.» (Következik a felirat.) Ennek a naplónak több másolata van s az augsburgi másolatnak tanulmányozása alkalmával Babinger Ferencnek, egy fiatal német tudósnak ötlött szemébe a sajátos jegyekkel írt pár sor. Megfajtsásával megpróbálkozott a dán Thomsen Vilmos is s csak azokat a részeket nem sikerült megszólaltatnia, amelyek már az ő sejtelmei szerint is nevek voltak, «vagy a melyek avatag nyelvtörténeti régiségeknek bizonyultak». Sebestyén a hibás másolatok alapján az eredeti helyes szöveget visszaállítja s következő megfajtsását adja: «Ezer öczáz tizenöt esztendőben írták eszt. László király öt követét járatták it. Bílaji Barlabás kető esztendejik it volt. Nem tön császár. Keteji Székel Tamás írta inet. Szelimb török császár itet bé száz lóval.» Az ezután következő rovásírásos emlék nyoma, egy, a fiórenci könyvtárban még a XVI. században megvolt székely rovásírásos kézirat-kötet, Szamosközy István *Analecta lapidum vetustorum* c. művében van meg,

maga az emlék azonban nyomtalanul eltűnt. Szamosközy kéziratoss műveiben azonban, melyeket Szilágyi Sándor adott ki a Monumenta Hungariae Historica (írók) XXX. kötetében, két rovásírásos szövegrész fennmaradt. Az egyik Szamosközynek Gálfi Jánosról, Báthory Zsigmondnak megölt nevelőjéről szóló érdekes följegyzése. A másik egy 16-soros latin költemény, amely úgymint az előbbi is, keverve, latin és rovásírásos betűkkel van leírva. A költemény a Rudolf császár elleni gyűlöletnek igen erős hangú megnyilvánulása, úgy hogy a szerző maga is félt mindenki által megérthető módon foglalni írásba érzelmeit s ezért az erősebb kitételeket rovásírásos betűbe burkolta. Telegdi Rudimentája 1598-ból szintén csak másolatokban maradt ránk. A magyar irodalomban sokáig hitték, hogy Telegdi Rudimentája nyomtatásban megjelent, Sebestyén azonban kimutatja, hogy ez is tévedés, amely Wallaszkynek egy végzetes félreértéséből származott. Az enlakai felirat 1668-ból az enlakai templom falán maradt fenn. Megfejtésével már többen megpróbálkoztak. Sebestyén a feliratot a következőképen olvassa: „Egy az Isten Deut (eronomium) VI. Georgyus Musnai Deják Én (lakán)». Kájoni János a néppel sokat érintkezőn, szintén érdeklődni kezdett a rovásírás iránt s rájövén a Telegdi-féle Rudimenta többféle fogyatékoságára, köteletségének tartotta, hogy Telegdi adalékait az ősi hagyomány még hozzáférhető emlékeivel ellenőrizze. Sikerült is egy olyan betűsört fölkeresnie, amely a Telegdiétől eltér. Eredeti följegyzései elkallódtak, vagy ismeretlen helyen lappanganak, azonban egy másolata reánk maradt. — Ezek röviden a rovásírás hiteles emlékei, amelyeket Sebestyén igen nagy filológiai és kritikai apparátussal dolgozott föl. A rovásírásnak régi nagy elterjedtsége ezekből az adatokból kitűnik s magam is szolgállok hozzá egy jelentéktelen adalékkal. Viski János 1697-ből való oláh nyelvű, protestáns énekeskönyve, mely kéziratban maradt reánk, szintén megőrzött egy három szóból álló rovásírásos emléket. Viski János ugyanis bőrbe kötött kéziratoss zsolnárkönyvének a bőrkötés belső oldalára ragasztott lapján a könyv tulajdonjogát latinul, magyarul, cyrillbetűs románul, görögbetűs latinul, zsidóbetűs latinul és *székely rovásjegyekkel* írta be (Est Johannis Viski), (v. ö. Sztripszky-Alexics: Szegedi Gergely énekeskönyve XVI. századbeli román fordításban 189. lap.).

Bár bennünket e helyütt távolról érdekel, nem mellőzhetjük el a műnek széleskörű nyomozásokon alapuló utolsó részét, amely a székely rovásírás eredetének, hovatartozásának kérdésével foglalkozik. Sebestyén a középtengermelléki ősi írásrendszer régi (ókori) elterjedését, a germán runát és az ó-török rovásírást, ez utóbbiak kapcsolatait és eltéréseit alapos, beható tanulmány tárgyává tévén, arra az eredményre jut, hogy a mi rovásírásunk végeredményében a középtengermelléki (föníciai) írásrendszer egy az ó-törökségnél továbbfejlődött formájának folytatása. Egyetemes írástörténeti szempontból pedig igen érdekes és fontos megállapítása az, hogy a bustrophedonnak balról-jobbra s aztán fejtetőre állítva jobbról-balra irányuló sorvezetése a botrarovás természetéből folyik s hogy a bustrophedon írásnak legősibb formája a pálcácskákra rovás volt.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

Pitroff Pál: A győri sajtó története. Győr, 1915. 150 l. Győr szabad királyi város kiadása. Ára 6 korona.

A győri könyvnyomatás és hirlapirodalom történetét olvassuk a kötetben. Az első és hosszú ideig egyetlen győri nyomda megalapítása gróf Sinzendorf Fülöp Lajos győri püspöknek köszönhető, aki a munka nélkül tengődő soproni nyomdászt, Streibig József Antalt 1730 táján műhelyével együtt áttelepítette Győrbe. A Streibig-család egyedüli nyomdásza volt Győrnek százhusz éven keresztül s mint püspöki könyvnyomató főképen latin, német és magyar kalendáriumaival virágoztatta föl üzletét. Egyéb nyomtatványai nagyobbára a katolikus és protestáns hitélet ügyét szolgálták s az egyházi íróknak vagy pártfogóiknak költségén jelentek meg. Ki hinné egyébként, hogy Győr még nem is olyan régen német város volt, ahol 1843-ban német hirlap indult meg: Noisser Richard győri kereskedő ügyesen szerkesztett ujságja, a Vaterland. Ebből szervezte át 1847-ben Kovács Pál a vidék egyik legnevezetesebb lapját, a Hazánk-at. A német város később egészen elmagyarosodott s a német nyomtatványokat végleg kiszorították a magyarok.

A szerző jó munkát végzett. A győri nyomtatványokat átvizsgálta, levéltárakban is kutatott és fáradozásainak eredményét elevenen megírt fejezetekben adta közre. Tárgyának nemcsak külső történetét dolgozta föl az önkényuralom beköszönéséig, hanem a nyomdászok belső életére és a cenzorok működésére nézve is érdekes adatokat gyűjtött, sőt irodalomtörténeti vonatkozású részletek is akadnak könyvében (Révai Miklós és kortársai, Kovács Pál és a Hazánk szerkesztése, adatok a magyar ponyvairodalom fejlődéséhez). Az ilyen helyes kritikai érzékkel megírt monografiák teszik majd lehetővé a magyarországi könyvnyomatás történetének összefoglaló földolgozását. Győr város a munka kiadásával nemcsak saját multját becsülte meg, hanem a magyar művelődéstörténelemnek is jó szolgálatot tett. Aránylag csekély anyagi áldozatért jelentékeny eredmény.

PINTÉR JENŐ.